

Élet és Irodalom, 1999. szeptember 17.

Balkán

Fokasz Nikosz

Megyek a 40-es buszon és bosszankodom. Leesett az első hó, a busz jócskán késett. A tömeg óriási és megállóról megállóra haladva nő. Egy könyök a bordámban, hátzszak a lapockámban. Fülledt szuszogás, összeérő tomporok. Igyekszem összehúzni magam, s mint mindenki más, lélekben is befelé fordulok. Az egyetlen lehetséges taktika, hogy antennáimat behúзва megpróbálok tudomást sem venni arról ami körülöttem zajlik. Mégis egyre ingerültebb vagyok. Nem csoda, s nyilván a helyzet teszi, de akkor az athéni buszokon jóval nagyobb tömegben, miért érezhetően kisebb bennem a feszültség?

Tán mert a görögök ilyen körülmények között is intenzíven, s igen változatos eszköztárral kommunikálnak. Kezdek mindjárt a testükkel. Az emberek itt egymásra néznek, s ha nem is fürkészik egymást, a szemek a busz légterébe fókuszálnak. Jóval kevesebb a semmibe révedő tekintet, márpedig az is üzenet a mellettem utazónak ha egyáltalán nem veszek róla tudomást. Itt a tekintetek összekapcsolnak, s máris csökken az idegenség. Félre persze nem állnak. "Ám ha ... valaki az utadat állja, nyugodtan lökd félre. Ne agresszíven, ne arrogánsan, épp csak annyira amennyire egy lengőajtót megtaszítanál. És ne hozzon ki a sodrodból, ha azt veszed észre, hogy az emberek úgy bánnak veled, mintha te is lengőajtó lennél. Az embereknek nincs személyes kifogásuk a lengőajtó ellen, némelyikük kifejezetten szereti őket. Ám ha használni akarod, bizony meg kell taszítanod. És - ezt talán mondanom sem kell - a világon senkinek sem jut eszébe bocsánatot kérni egy lengőajtótól."¹ Az athéni buszokon alig lehetünk tanúi a nálunk oly divatos - Naaa ... mééér lökdös! ... Maga meg mért nem áll félre! - típusú pár-jeleneteknek. Ki tudja miért, de görögök többségükben igen jól tűrik a testi érintkezést, ami különösen jól jön akkor ha fel- és leszállás közben, két odébb egy tapodtat sem mozduló ember közti arasznyi résen kell átjutnunk.

Mindez persze édeskevés, ha húsz ember alkotta kordont kell áttörnünk ahhoz, hogy a jegykezelő automatához elvergődjünk. Ilyenkor segít, ha megkérjük a mellettünk állót ugyan adná már tovább jegyünket, aki ugyanezt teszi majd a szomszédjával, egészen addig amíg a csatárlánc el nem éri a jegykezelő készüléket. Ez a felszállók minden egyes hullámával új lendületet kapó társasjáték állandóan vándorló jegyekkel tölti meg a busz légterét. A

---

¹George Mikes: Papucsban, Múzsák

buszjegyeket kísérő kérések és köszöntések, biccentések és mosolyok, érintések és vállveregetések pedig mindenkit egy sűrűszövésű, kifinomult eszköztárú kommunikációs hálózatba kapcsolnak be.

Elég egy-két megállónyi együttlét ahhoz, hogy az athéni busz, máris jól összeszokott, magas kommunikációs hajlandóságú közössége bonyolultabb helyzetekben is helytállhasson. Könnyen előfordulhat ugyanis, hogy valamelyik leszállni készülő utastársunknak, akár a saját akár a vezető figyelmetlenségéből – elvégre emberek vagyunk – esetleg műszaki okokból – hiszen ami elromolhat az el is romlik – nem nyílik ki az ajtó. Budapesten a szenvedő fél ilyenkor többnyire nem szól semmit, leginkább magában füstölög, s csak ha a ritka partizánok egyike kezd el hangosan méltatlankodni, netán a vezetővel veszekedni. Nekünk többieknek persze semmi közünk a dologhoz, hagyjuk hadd próbálkozzon, s még a hozzá legközelebb állók sem érzik érintve magukat. Athénben mindez nagyon másként zajlik. A szándéka ellenére fennmaradó utas szükségképpen hangos jeladása - Hééé ... nyissa ki! ... Ajtóóó! - mint egy robbanás keltette lökéshullám terjed tova. S ha a vezető csak egy kicsit is lassú felfogású néhány másodpercen belül féltucatnyi gátlástalanul lármázó utas jelez neki, miközben a többiek is készen állnak arra, hogy ha kell ők is bekapcsolódjanak a kórusba. A legszebb a dologban, hogy az információ áramlás ezen módját mindenki magától értetődőnek tekinti, a kinyíló ajtó pedig mindannyiunk közös sikere.

A busz persze halad tovább. Igaz az állandósult forgalmi dugók miatt leginkább csak lépésben. A megállóknál hosszú perceket állunk, amíg a leszállók helyébe feltóduló háromszor annyi utas legalább átmenetileg megtalálja a maga helyét. Ebben folyamatosan örvénylő tolongásban, nyögésekkel kísért, kézzel-lábbal segített nagy nyomulásban könnyen akad valaki akinél egyszer csak elszakad a cérna. Méltatlankodása azonban nem az őt összepréselő szomszédainak, vagy a rajta éppen keresztülcsörtetni próbáló utastársainak szól. Dühét inkább az általa felelősnek vélt döntéshozókra, a közlekedési vállalat vezetőire, s mindenekelőtt az örök bűnbak politikusokra zúdítja. Ebben aztán készségesen segítünk neki, s hamarosan együtt szidjuk a helyzetért felelős minisztert, az alkalmatlan, hozzá nem értő kormányt és a mindent ígérő, valójában önző és velejéig korrump politikai elitet. A módszer rendkívül hatásos. Ahelyett, hogy sebeket osztogatnánk, s elmérgesedő tüskéket hagynánk a másokban, úti célunkhoz érve azzal a megnyugtató érzéssel szállhatunk le, hogy ha mi vennénk kézbe az ország ügyeit, bizony sokkal jobban mennének a dolgok.

Hogy a politikusok minősítése igaztalanul sommás? A helyzetmagyarázatok és javaslatok netán minősíthetetlenül laposak? Mit sem számít. Ahogy a csimpánzok

kurkászásának sem a partner bolhátlanítása a legfontosabb célja, a lényeg itt sem a szöveg hanem a szövegelés maga. Rendeltetése pedig, valamiféle együvé tartozás öntudatlan megerősítése, s ezzel a mindenkori kommunikáció lehetőségének fenntartása, megőrzése. Talán a nem túl távoli kistulajdonos-paraszti múlt és aprófalvas életmód teszi, de közép-európából nézve a görögök igen kifinomult kommunikációs technikákkal rendelkeznek. Ráadásul a vidéki kistulajdonosi életformát a sok kis családi vállalkozás élelmiszerbolt, vegyesbolt, fodrász, pék, közért, kávéház, étterem, fényképész, turistairoda stb. városlakóként is segített átmenteni. Nincs még egy nagyváros Európában ahol az egy főre jutó boltok száma akár csak megközelítené az athénit. S mint megannyi fórumon beszélgetnek mindenütt. - A felesége is görög? - kérdezi a pék reggeli kávéját szürcsölgetve. Magyar? Tényleg? Jártam ám Budapesten, gyönyörű város! S a gyerekek tudnak görögül? Igazán? Csodálatos! Nézze ma spenótos pitét sütöttem. Kóstolja csak meg, ugye finom? Ezt vigye a gyerekeknek.

Mi legfeljebb csak megköszönni tudjuk. Athéni lakosként azonban felajánlanánk jöjjön el boltunkba mert remek új sportcipőnk érkezett, esetleg éttermünk specialitásaira vagy fodrászatunk legjobb rendelési időpontjaira hívnánk fel a figyelmét. A villamossági szaküzlet tulajdonosa szívességből hazakíséri a nyugdíjast, hogy beállítsa videóját, a trafikos kérdés nélkül nyújtja át napilapunkat, melyet szokott helyünkön természetesen egy kávéházban fogunk elolvasni. Itt egy kávé mellett akár órákig is elüldögélhetünk, s ha más társaságunk nem akad a tulajjal is elbeszélgethetünk. Érdeemes megnézni, az éttermek és kávéházak a turisták által nem látogatott negyedekben is tele vannak. A találkozások és ráérős beszélgetések számtalan fóruma, s a kisvárosokat idéző szomszédságok rendkívül barátságossá és hangulatossá teszik a nagyvárosként amúgy lakhatatlan Athént.

Mert Athén tényleg tragikusan elfuserált. A hatvanas években növekedésnek indult, s azóta Pireusszal valamint a környező településekkel egybenőtt négy milliós metropolis fojtogató vízfejként terpeszkedik egy Magyarországgal megegyező lélekszámú országon. Az Akropolisról vagy a magasabb Likavitos hegyről letekintve a városra, az az érzésünk támadhat, hogy az Attikai-medencét egy jó darabon egész egyszerűen cementtel töltötték fel. Az egykori egy-kétszintes családi házak helyén ugyanazon telkeken és utcahálózaton sokemeletes társasházak vagy irodaházak tornyosulnak. A pesti belvároséval vetekedő sűrűségű beépítettség és a növényzet teljes hiánya miatt számos negyedben csak a kaptató meredeksége jelzi, hogy a hat-hét szintes házak tulajdonképpen Gellért-hegy magasságú dombokat takarnak. Az infrastruktúra fejlődése ugyanakkor évtizedekkel maradt le a város növekedése mögött. Nyaranta vízkorlátozásra számíthatunk, míg egy kiadósabb téli eső után a

belvárosban bokáig gázolhatunk az úttesten illetve járdákon hömpölygő vízben. A város egyes peremkerületekben pedig fel lehetünk készülve arra, hogy a víz földszinti lakásunkon fog keresztül zúdulni. A ház ugyanis, mint azóta többször oly plasztikusan kiderült, vízmosásra épült, ezért volt olyan olcsó a telek! Elég, ha a téli hőmérséklet plusz három-négy Celsius fokra zuhan, pláne ha még hószállingózásra is sor kerül, hogy a villamos rendszert ért rendkívüli megterheléstől a város sötétbe boruljon. Ilyenkor aztán egyáltalán nincs mit tenni, mivel itt nemcsak a világítás, de a fűtés és főzés is döntően villannyal történik. Ezek persze rendkívüli helyzetek. A nap mint nap közlekedő tömeghez képest rendkívül szűk utcákban állandósult forgalmi dugók ugyanakkor a legmindennaposabb tapasztalatot jelentik. Hiába a Rákóczi úthoz hasonló méretű utak egyirányúsítása, s nem segít az sem hogy a páros és páratlan rendszámú autók közlekedését a belső kerületekben csak felváltva engedélyezik. A forgalom egész nap lépésben halad, s szombatonként a városközpontban akár éjfélkor is forgalmi dugóba keveredhetünk. A város hírhedten rossz levegője allergiás betegségek állandó forrása. Többször került már sor szmogriadóra, az autókból folyamatosan áradó kipufogó gázok pedig ma már az Akropolisz márvány építményeinek és szobrainak legfőbb veszélyforrását jelentik. Csoda, ha budapesti kollégám nem tudta eldönteni, hogy ez a város haldoklik-e vagy éppenséggel így él? Nem kétséges a két város ilyenét összehasonlításából Budapest, lakóinak minden ellenkező meggyőződése ellenére győztesen kerülne ki.

Ráadásul Athént tulajdonképpen ugyanaz a mentalitás tette tönkre mint amelyről fentebb ódákat zengtünk. A görög társadalom ugyanis jóformán csak a személyközi kapcsolatok szintjén működik. Ha mi egymás között megállapodunk valamiben akkor az úgy is lesz. Ha magunk vesszük kézbe a dolgokat akkor el is intéződnék. Pusztán személyközi kommunikációs technikákra azonban nem lehet nagy társadalmi ellátó-rendszereket építeni, s még kevésbé hatékonyan működtetni. Meglátszik ez minden olyan szervezeten amely funkciójánál fogva szükségképpen meg kellett haladja a személyközi kereteket, így például a teljesen dezorganizált állami oktatási rendszeren is.

Arra még csak legyintենék, hogy a diákok jelentős része minden következmény nélkül rendszeresen negyed-félórát késik, hisz egy mediterrán országban nincs olyan nagy jelentősége az időnek. A későn jövők azonban azt kockáztatják, hogy szék után kutatva kell az épületben bolyonganiuk, mivel a tanteremben hiányozhat egy-kettő. Persze csak akkor, ha mindenki jelen van. Könnyen előfordulhat ugyanis, hogy egy tanár váratlan dolgozatírási ötletére az osztály felkészületlen fele egész egyszerűen elhagyja a termet. Az egyetemi felvételre azonban valahogy csak fel kell készülni, ezért délutánonként borsos pénzért

mindenki magán előkészítő iskolákba jár, ahol esetleg ugyanaz a tanár aki ezt délelőtt elmulasztotta, sőt a korrepetálás szükségességét esetleg maga sugallta, megtanítja diákját a kötelező tananyagra. Az egyetemi tanévkezdésnek jó ideje már nem a beiratkozások, hanem az oktatói vagy hallgatói sztrájkok a legmegbízhatóbb indikátorai. Az egyetemista politizálásnak egyébként is komoly hagyományai vannak. Az ott meghonosított és mára már mindennapos lett iskolafoglalási akciók azonban az utóbbi időben a közép- sőt elemi iskolákban is elterjedtek. Nem csoda, hogy a görög iskolai bizonyítványoknak az Európai Unióban semmilyen presztízsük nincsen.

Tán az egészségügyi rendszer - gondolnánk - ha más nem is ez biztos kiválóan működik, hisz itt az emberek csaknem egy évtizeddel tovább élnek mint Magyarországon. Csakhogy e ténynek vajmi kevés köze lehet az állami egészségügyi ellátás színvonalához. A magyar kórházi rendszernek még nagyon sokat kell tennie ahhoz, hogy leküzdje magát a görög színvonalra. Akad itt olyan kórház, ahol az ambuláns rendelésre csövek borította pinceszinten várakozhatunk. Persze csak akkor ha oly szerencsések voltunk, hogy reggel hét és fényolc között a sorszámért folytatott tülekedő vetélkedésben sikerrel jártunk. Sokkal egyszerűbb helyzetünk akkor sem lesz ha valamelyik rokonunk bekerül a kórházba. A kórházi ellátáshoz ugyanis nem jár automatikusan ápolószemélyzet. Természetesen módunkban áll ápolót felfogadni, akinek jól specifikált szolgáltatásait persze jól meg is fizetjük. Már ha megengedhetjük magunknak. Így a tipikus inkább az, hogy a rokonok huszonnégy óras felügyeletet szerveznek a beteg mellé. Etetik, itatják, mosdatják, ha kell lázat mérnek, ágytálaznak elvégeznek mindent ami nem igényel speciális szakismeretet. Képviselek a beteget az orvos előtt és persze ott laknak ők is a kórteremben. Ott beszélgetnek, esznek, isznak, dohányoznak, s bizony ahol tudnak, folyosói padon vagy kórteremben ágyak közt a földön bent is alszanak.

Nem kétséges, a magyar tapasztalatok tükrében a görög oktatás- illetve egészségügy kaotikusnak, sőt működésképtelennek tűnik. Legalább ilyen sokatmondó azonban a görögországi állapotokról, hogy az adott viszonyok közt felnőtt, azokban szocializálódott görögök milyenek találják a magyar oktatási rendszert és egészségügyi ellátást. Sokan rendelkeznek ugyanis a turistákét meghaladó személyes tapasztalattal. A hetvenes évek második felében az egykor volt szocializmus számukra nagyon olcsó egészségügyi rendszere sokukat vonzotta Magyarországra gyógykezelésre. Napjainkban pedig a magyar egyetemeken indított különböző angol nyelvű szakokon szerény becslések szerint is több mint ezer görög diák tanul. Az ideérkezők két hulláma között két évtized telt el. Egészen más a korosztály,

eltérők a származási csoportok is. Mindkét ország sokat modernizálódott, Magyarországon pedig amúgy mellékesen lezajlott egy politikai-gazdasági rendszerváltozás. A méltatás mégsem változott egy szemernyit sem. A két évtizeddel ezelőtti betegek valamint mai diákok közös meggyőződése szerint a magyar felsőoktatásról és egészségügyről elmondható legfőbb dicséret, hogy *“van bennük rendszer”*.

Persze a görögök is azt értékelik másokban, ami belőlük a leginkább hiányzik. Nem biztos azonban, hogy irigylük is tőlük. - *Jók és persze főleg hatékonyak ezek a jól szervezett, okosan berendezett társadalmak, de miért legyünk mi Hollandia mikor egy már úgyis van! - Lehet, hogy másutt a szervezetek csakugyan teszik a dolgukat, de nem nálunk.* - Minden görög zsigeri módon gyanakszik az általa közvetlenül nem átlátható működésű nagy szervezetekre. Mindig valamilyen mögöttes, a deklarált céltól teljesen független huncutságot gyanít, s nem is teljesen alaptalanul, hiszen Görögországban egyáltalán nincsenek tisztán funkcionális szervezetek. Ha valami szervezet, akkor máris közvetlenül hatalmi eszköz. Még a nagyvárosi szemétszállítás megszervezése is része lehet a nepotizmus és politikai paternalizmus mindent átfogó hálózatának. Mindebből egy sajátos önérdék érvényesítési kényszer adódik, mely nem a független egzisztenciájú önszerveződő állampolgár individualizmusából hanem az alattvalók zérus összegű játszmáinak egoizmusából fakad.

Ez a fajta szerveződés a személyesség továbbélésének legfőbb hatalmi bázisa. Emiatt nem csak a közvetlen politikai patrónus, de a kormány megítélésének is legfőbb kritériuma, hogy *“mit tett értem”*. Természetesen személyeseknek kell lenniük a patrónus gesztusainak is. Ez a hatalmi rendszer ezért a működési lehetőségek határáig centralizált. Legnagyobb megrökönyödésekre néhány évvel ezelőtt fél éves görögországi tartózkodásunk idején arról, hogy lányom vizsgakötelezettség nélkül, pusztán hallgatóként bejárhat-e egy középiskola óráira nem az iskolaigazgató, nem is valamelyik minisztériumi előadó, netán osztály- vagy főosztályvezető hanem egyenesen a politikai államtitkár döntött. Az írásos engedélyt a mai napig őrzöm, bár hasonló belégekre valószínűleg a jövőben is bármikor szert tehetnék. A rendszer ugyanis ellenáll mindenféle decentralizáló racionalizálásnak, mivel a politikusok pontosan tudják, hogy gesztus gyakorló jogosítványaik elvesztésével azonnal becsukhatnák a boltot.

Görögországban a személyes elkötelezettségek és a kölcsönösségi viszonyok továbbra is erősebbek mint a nyugati mintájú szerződéses kötelezettségek. A görögök igyekeznek is a legtöbb dolgot ezen az interakciós szinten megoldani. Figyelmük hatóköre ezen belül is leginkább csak a család határáig terjed. Márpedig abból, hogy a családi és rokonsági

szolidaritás legkülönbözőbb formái a társadalomszervezet legfontosabb elemei maradtak, sajátos élet stratégiák fakadnak. Ezekben nincs helye olyasféle általános szabály belsővé tételének, mely az egyéntől azt várja el, hogy készséggel aláveti magát valamilyen törvénynek, megfelel civil feladatainak és szerződéses kötelezettségeinek. A Törvény és a Szabály itt nem a polgári egyenlőség és szabadság elvont megtestesülésének, hanem materializálódott akadályoknak számítanak melyeket mindenkinek, minden lehetséges módon ki kell játszania ahhoz, hogy célhoz érhesen.